

והָדָרְךָ צָלַח רָכַב עַל דָּבָר אִמֶּת תשובה לתגובתו של הרב מרדכי ברויאר

בתגובתו למאמרנו במגדים ל ניסה הרב מ' ברויאר להפריך את שיטתנו לביאור פרשת המרגלים מכוח שתי טענות ספציפיות נגד פירושנו לבמדבר י"ד, כב-כה. כמו כן הציע פתרון משלו (בהתאם לדבריו בספרו פרקי מועדות, ירושלים תשמ"ו). לסיום העלה הרב ברויאר השערה בדבר יחסנו ל'מדע המקרא' והוסיף הערה כללית בנידון.

תחילה חשוב לציין כי פירושנו לארבעת הפסוקים האלה בא על רקע הטיעון הכולל בדבר מבנה הפרשה. הבנת במדבר י"ד, כב-כה כחלק מתגובת ה' לחלק הראשון של חטא המרגלים מסתמכת על כמה וכמה טענות ענייניות ולשוניות שהבאנו במאמרנו (הבולטת שביניהן היא הזכרת כלב בלבד בשלב הראשון של החטא ובתגובת ה' בבמדבר י"ד, יא-כה, לעומת הזכרת יהושע וכלב בשלב השני של החטא ובתגובת ה' בבמדבר י"ד, כו-לה). כיוון שכך, לא די להקשות על פרט מסוים כדי לערער על פירושנו.

ועתה נשיב על דברי הרב ברויאר כסדרם.

א. לדברי הרב ברויאר אי-אפשר לומר ש"האנשים" שבמדבר י"ד, כב הם המרגלים, שכן: "לשון הכתוב 'וינסו אתי זה עשר פעמים' (במדבר י"ד, כב) מתאים רק לכלל ישראל כולו... ואין הוא מתאים כלל למרגלים הרשעים, שניסו את ה' לכל היותר פעם אחת".

טענה זאת אכן מצביעה על קושי מסוים, אך זהו קושי שניתן ליישבו. כפי שצינו במאמרנו (עמ' 20), הכינוי "אנשים" הוא כינוי קבוע בפרשתנו למרגלים. בכל חמש הופעותיו האחרות בפרקים י"ג-י"ד ("ג, ג, ג, לא; י"ד, לו-לח) לא יעלה על הדעת לטעון שמדובר במישהו מלבדם. כיוון שכך, יש צורך בראיה חזקה במיוחד כדי להניח שדווקא כאן אין מדובר במרגלים. ראיה כזאת לא סיפק הרב ברויאר, וכך חוזרת השאלה מדוע באמת נכתב על המרגלים "וינסו אתי זה עשר פעמים"?

כפי שכתבנו (עמ' 18), "כיוון שהתרים היו נשיאים, ראשי בני ישראל (י"ג, ב-ג), הם נחשבים כמייצגים של כל ישראל, וחטאם עלול להיתפס כחטאו של העם כולו. את דברי ה' 'עד' אנה ינאצני העם הזה' (י"ד, יא) יש להבין לאור ראיית התרים כמייצגי העם". לעומת זאת, כאשר נענה ה' למשה וסלח לעם, "את החטאים שייחס קודם לכל העם, ייחס ה' עכשיו רק לשלוחי העם, מבצעי החטאים בפועל" (שם). על דרך זאת יש לומר כי גם חטאי העם שבעבר ("וינסו אתי זה עשר פעמים" [י"ד, כב]) מיוחסים עתה לנציגי העם.

אם כך הדבר, תודתנו נתונה לרב ברויאר, שבקושייתו הוביל אותנו להכרה כי ה' בסליחתו לא ניתק את קשר האחריות שבין העם לנציגיו, אלא רק שינה אותו. גם אם לא נאמר כן, מדוע עלינו להניח ש"המרגלים הרשעים", כדברי הרב ברויאר, לא נטלו חלק באותן עשר פעמים? אם לא כמנהיגים - אזי כמשתתפים, ואם לא כמשתתפים - אזי כמי שהיה עליהם למחות ולא מחו...

ב. לדברי הרב ברויאר: "הלשון 'מחר פנו וסעו לכם המדבר דרך ים סוף' (י"ד, כה) מתיישבת רק אם נניח שקודם לכן כבר נגזר על העם כולו שלא יראה את הארץ, ואין היא מתאימה כלל אם נניח שהגזרה נגזרה קודם רק על עשרת המרגלים הרשעים", ולא היא. על המרגלים ("האנשים") נגזר שלא יראו את הארץ (י"ד, כב-כג). לא נגזר עליהם להינטש לבדם במדבר בעוד כל העם נכנס מיד לארץ. שאר העם, שעמד תחת איום אלוהי של השמדה (י"ד, יב) זכה להינצל מהשמדה, אך נגזר עליו בשלב זה עיכוב בכניסה ארצה בלי ציון זמן מוגדר (ראה במאמרנו, עמ' 19). יש מקום לשער שהעיכוב היה אמור להימשך עד אשר ימות אחרון המרגלים.

ושוב ברצוננו להזכיר כי בכל מקרה אין קושיות אלה עומדות מול הטעון העיקרי של מבנה הפרשה. טיעון המבנה נשען לא רק על הראיות שהבאנו, אלא גם על היותו פתרון לבעיות רבות שמעלה הפרשה, למשל לשאלה מדוע חזר ה' וכעס על עמו "ללא סיבה" לאחר שכבר סלח להם.

בהמשך הציע הרב ברויאר פתרון משלו. הוא טען שהמרגלים לא חטאו יותר משאר העם, שהרי דיברו אמת באמרום "אפס כי עז העם". יש בכך משום התעלמות מההבדל בין דיבור האמת בלבד ("עז העם") לבין הוספת הערכה ("אפס"), הוספה שכבר עמד עליה הרמב"ן, וכן התעלמות מדרכי הסילוף שנקטו המרגלים, ועליהן הצבענו בפירוט רב במאמרנו (עמ' 13). כמו כן טען כי דברי העם שה' מביא אותם אל הארץ כדי ליפול בחרב (דברים המובאים ב"ד, ג!) קדמו לדברי המרגלים "כי חזק הוא ממנו" (י"ג, לא), וממילא המרגלים רק הצטרפו לחטא העם. טענה זאת מנוגדת לסדר הכתובים.

טענות תמוהות אלה משתלבות בטענתו העיקרית של הרב ברויאר כאן, והיא שהמרגלים כלל לא נזכרו בי"ד, כב, שכן "המרגלים לא חטאו יותר משאר העם... העם הוא שפתח בחטא... ואחר כך הצטרפו גם המרגלים אל החטא של העם... עונש המרגלים כלול מאליו בעונש העם...".

נראה לנו שהכתוב בי"ד, לו-לז סותר לחלוטין את דברי הרב ברויאר, שכן לפי דברי הרב ברויאר מדוע נאמר שם: "והאנשים אשר שלח משה לתור את הארץ וישבו וילוונו [וילינו קרי] עליו את כל העדה להוציא דבה על הארץ. וימתו האנשים מוצאי דבת הארץ רעה במגפה לפני ה'?" לא עלינו צריכה להיות תלונתו של הרב ברויאר, אלא על ה'...

ועתה לשאלת היחס למדע המקרא.

הרב ברויאר העלה השערה כי "מחברי המאמר... לא נתנו דעתם למה שנתחדש במדע המקרא בעניין זה במאתיים השנה האחרונות", ולא היא. לא מתוך בורות נמנענו מהבאת פרשנויות שונות, אלא משום שלא רצינו להתנצח במאמר זה עם חוקרים ומפרשים לרוב, קוראים ולומדים, שוברים ומרפאי שברים למינם. כתבנו את מה שנראה לנו אמתה של תורה, והבוחר יבחר.

מכאן - לגופו של עניין. הרב ברויאר נאה דורש... אכן במהלך מאתיים השנים האחרונות עסקו חוקרים רבים בתנ"ך, ובמחקרים אלה התחדשו דברים רבים. תורת ה'ביקורת הגבוהה', למשל, עברה שינויים רבים מאז ימי וולהאוזן ושות'.¹ בשלושים השנים האחרונות מתרבים חוקרי המקרא המודים בכך שאין אפשרות לשחזר את ה"מקורות הראשונים" של המקרא, והם עוברים לעיסוק ב'עריכה', קרי - בכתוב כפי שהוא בדינו.² תחומי מחקר שונים, כגון הארכאולוגיה, הבלשנות ותורת הספרות המודרנית, תרמו ותורמים אף הם ליכולתנו להבין טוב יותר את תורת ה'. בלי לוותר על "דרכי הפרשנות שהיו ידועות בימי הרמב"ן", יש לתת את הדעת גם על מידע שנחשף ועל דרכי פרשנות חדשות שפותחו.³ בכל מקרה ומקרה יש להבחין בין אמת לשקר, ולקוות שיקוים בנו "מכל מלמדי השכלתי כי עדותיך שיחה לי" (תהילים קי"ט, ט, צט).

1. הקורא המעוניין בתמונת מצב עכשווית יוכל לעיין בספרו של י' הופמן, **סוגיות בביקורת המקרא**, תל אביב תשנ"ז.
2. ראה במבוא לספרה של י' אמית, **ספר שופטים - אמנות העריכה**, ירושלים 1992.
3. הקורא האמון על תורת הספרות המודרנית הבחין בוודאי במאמרנו בשימוש במונחים השכיחים בה (כקומפוזיציה ותמטיקה), ובדרכי הניתוח שלה (בעמידה על דרכי הסילוף שנקטו המרגלים בעמ' 13, בהתייחסות לשינוי הסגנון בהתאם לשינוי הנמען בעמ' 14, ועוד).